

A KULTÚRA ÉS A MŰVELŐDÉS VONZÁSÁBAN

T. Kiss Tamás: Kultúr(politik)ák – Művelődéstörténeti és kultúrpolitikai tanulmányok.
Budapest, 2024. Wesley Szociológiai Dolgozatok 16. 343. o.

DOI 10.35402/kek.2024.2.11

Egy könyv és olvasója viszonyát sok más mellett meghatározza az az első benyomás, ami a mű első kézbevétele során alakul ki. T. Kiss Tamás új kötete, ami egybe gyűjtött tanulmányait tartalmazza, olyan könyv, amit jó megnézegetni, beleolvasgatni, átpörgetni, s aztán leülni egy csendes sarokba és egymás után végigolvasni az egyes írásokat. Tehát esztétikai és tartalmi értelemben is olyan könyvről van szó, amit jó kézbe venni. Esztétikailag azért, mert Molnár Icsu István a tőle megszokott igényességgel tervezte meg a borítót, éppen úgy, mint a belíveket. Tartalmilag pedig azért, mert sokrétű tematikát felölelő, gondolatokban gazdag szövegeket kap a kezébe az olvasó. A kötetben értelemszerűen benne van az összegző áttekintés szándéka is, ám még koránt sincs szó a gazdag alkotói életmű lezárásáról, sokkal inkább annak a továbbgondolásáról. Hiszen ezek a korábban különböző helyeken megjelent írások, így együtt erősítik a mondanivalót, kirajzolják azt a gondolati ívet, ami mentén T. Kiss Tamás gondolkodik a modernkori magyar kultúráról, kultúrpolitikáról és művelődésről, az értelmiségről, az értelmiségi létről, a társadalmi valóságról, a kultúra és társadalom, a társadalom, a hatalom és a kultúra igen összetett és gyakran gyorsan változó viszonyáról a 19–20. századi Magyarországon.

T. Kiss Tamás könyve 17 tanulmányt tartalmaz, bő másfél évszázados metszetet nyújtva az olvasónak a magyar kultúr- és művelődéstörténet különböző kérdéseiről. Többek között az állam és a társadalom szerepéről a kulturális infrastruktúra működtetésében, a dualizmuskori analfabetizmusról, a klebelsbergi kultúrafelfogásról, a felsőoktatás történetéről, a távoktatásról, a polgárosodás folyamatairól, a rendszerváltás és az értelmiség viszonyáról, a közösség és a közművelődés kérdéseiről szólnak a kötet tanulmányai.

A recenzius nyilván megtehetné, hogy minden egyes tanulmányt bemutat és röviden értékeli, de ennél sokkal közelebb visz bennünket a szerző szándékainak és gondolatainak a megértéséhez, ha a jelen ismertetésben azt gondoljuk végig, melyek azok kulcskérdések, amelyeket a szerző vizsgál, melyek azok a fogalmak, alapkategóriák, amelyeket

használ az elemzésekben s végül pedig azt, mi köti össze gondolati értelemben ezt a széles tematikát felölelő 17 tanulmányt.

T. Kiss Tamás felfogásában a kultúrának, a modern, művelt társadalomnak az alapját a „kiművelt emberfők sokasága” adja, s a modernizáció folyamata és sikere elválaszthatatlan az iskolázott, tájékozott, művelt társadalmi csoportok létszámának folyamatos növekedésétől. Ugyancsak alapvető kérdés számára az állami szerepvállalás és az autonómia kettőssége is. Ahogy a tanulmányokból is egyértelműen kitűnik, a művelődés és a kultúra ügye ott és akkor lehetett és volt sikeres a kiegyezéstől a 20. század végéig terjedő időszakban, amikor az állam képes volt bizonyos önkorlátozásra, arra, hogy a feladatait minél hatékonyabban ellássa úgy, hogy a kulturális és intézményi autonómiákat is tiszteletben tartotta vagy legalább oktanul és rövidlátó módon nem korlátozta.

T. Kiss Tamás írásai között annak a hangsúlyozása is eleven kapcsolatot teremt, hogy a kultúra mindig az állam, a hatalom és a társadalom közös ügye. A modern Magyarország kialakulásának a folyamatában fontos szerepe volt annak, amikor az állam felismerte a társadalmi igényeket, a kívánatos fejlődési és fejlesztési irányokat, a modernizációs követelményeket és intenzíven támogatta a kultúra és a művelődés ügyét. Így teremtődött meg annak a lehetősége, hogy a tudás demokratizálódjon és segítse a társadalmi-gazdasági viszonyok átalakulását. A modern magyar történelem sajátossága, hogy a tudás demokratizálódásának és a modernizáció kiteljesedésének a lehetőségei, időről-időre korlátok közé szorultak.

Szintén visszatérő kulcseleme a kötetben közölt tanulmányoknak a kultúra és szabadság szerteágazó kérdése is. A kiegyezést követő másfél évszázad során, a politikai és hatalmi változások gyakran korlátozták nemcsak az általános, társadalmi és politikai szabadságot, hanem a kultúra szabadságát és így társadalomszervező erejét, hatását is. Ám sajátos módon a kultúrának mint társadalmi alrendszernek az önállóságát, a szabadságát még a legszigorúbb diktatórikus időkben sem sikerült teljesen felszámolni.

T. Kiss Tamás kultúr- és művelődéstörténeti tanulmányai között ezek a szempontok, kérdések teremtenek szerves kapcsolatot. Ezekre épül fel az a gondolati ív, ami meghatározó eleme a szerző gondolkodásának, ami pedig nem más, mint a kultúra szerepe a modern magyar társadalom polgárosodásában. Hiszen ebben az értelmezésben a polgárosodás alapvetően olyan kulturális folyamat, amikor a polgárosodás kultúrája és a kultúra polgárosodása szorosan összekapcsolódik és elválaszthatatlanul feltételezi egymás létét.

A kultúra a cselekvő ember létezésének a te-repe. Így teljesen magától értetődő, hogy T. Kis Tamás érdeklődésének ugyancsak fontos részét képezik a kultúrát és a kultúrpolitikát alakító személyiségek, egyének pályájának, kultúraformáló szerepének a vizsgálata is. Hiszen a kulturális változások, a művelődés ügyét, alapvetően meghatároz(t)zák a kulcspozíciókban levő

kultúrpolitikusok, a személyiségük, a kvalitásaik. Nyilvánvalóan sok múlott azon, hogy a kultúra irányítói csak végrehajtó hivatalnokok vagy a kultúráról, a jövőről, a kívánatos változások irányairól és jellegéről határozott vízióval rendelkező, nagyformátumú egyéniségek voltak-e. A szerző által vizsgált időszakban szerencsére ez utóbbiak közül is számosan termékenyen és tevékenyen formálták a magyar kultúrát és művelődést, mint ahogyan ezt többek között például Eötvös József vagy Klebelsberg Kunó is tette.

T. Kis Tamás új, kultúráról, művelődésről, kultúrpolitikákról szóló gyűjteményes kötetét nemcsak azért érdemes elolvasni, mert komoly tudás van az egyes tanulmányokban, hanem azért is, mert a szerző gondolkodásában úgy van jelen a felelős tudás és az autonóm értelmiségi gondolkodása, féltő kritikája, hogy az az olvasó számára nemcsak imponáló, hanem inspiráló is.